

Vitus Kotorský – františkánsky staviteľ byzantských svätýň

Lucia Laudoni

17. mája 2022 ✚ *História Kultúra*

Hovorí sa, že kravata sa vyvinula z chorvátskej viazanky. Dubrovník patrí k najkrajším „ihliciám“ na pomyselnnej „kravate“ chorvátskej prírody a miestne archívy skrývajú ne jeden chutný „gaštan“ v pichľavom obale nevedomosti...

Do Dubrovníka a do čiernohorského Kotoru sa vybral pokoriť police archívov aj srbský historik a básnik Risto Kovičević. Mimochodom, jeho literárnym domovom bolo prvorepublikové Slovensko. Kovičević je autorom jedinečnej monografie o staviteľovi balkánskych pravoslávnych monastierov vo františkánskom habite. Čím si slovanský nasledovník *Poverella* z Assisi získal priazeň srbských kráľov a čo nás dnes môže naučiť *de unitate Ecclesiarum*?

Boží bod na mape jednoty, čiernohorský Kotor, dal rímskej Cirkvi srbskú dominikánsku mystičku Osannu, o ktorej bola reč v tomto článku. Viac, než dvesto rokov pred narodením blahoslavenej Osanny sa na morskej pene hojerala ďalšia kolíska – takmer – Afrodita.

Kotor je zvláštnou strunou na Božej harfe, hrá na ňu pravoslávie aj katolicizmus. Barokoví anjelici na hlavnom oltári katolíckeho chrámu svätej Kláry držia typickú byzantskú ikonu.

Zdroj: Wolfgang Sauber / commons.wikimedia.org

Teraz prišiel čas natrhať si kyticu faktov: Fra Vitus z Kotoru, v srbskom prostredí známy ako presbyter Vito Trifunov Čuč, prišiel na svet okolo roku 1275 a zomrel po roku 1335. Narodil sa do rodiny srbských katolíckych konvertitov, no jeho krstné meno nepoznáme. Miesto pohanskej Afrodity mu na cestu svietila *Stella Maris*.

Božia Matka priviedla vnímavého mladíka do františkánskeho rádu. K trom Vitovým uzlom na bielom cingule pribudol ešte jeden – očiam neviditeľný, zato uviazaný priamo na duši: sľub chváliť Pána pravítkom a kružidlom.

Pokušenia sú ako morské vlny. Bez vln by lode nedokázali plávať a bez pokušení by sa duša nemohla spasiť. Tieto slová ktoréhosi východného učiteľa modlitby *sub abyssu doloris*, nad priepasťou bolesti, dokonale vystihujú Vitov príbeh. Študent architektúry a stavebníctva v Kotore si po vstupe do františkánskeho *viridaria* pomyslel, že dláto by (snád?) mohol vymeniť za krhlu záhradníka a svojmu svetskému remeslu povie *ultimum vale*. Odložiť tehly na skládku duše bolo pokušením. Boh na rysovacej doske Vitových dní už kreslil nové pravé aj nepravé uhly.

Fra Vitus si čoskoro získal reputáciu skvelého staviteľa s vlastnou dielňou. Organizačné schopnosti a dar pritiahnuť k sebe najlepších remeselníkov až z Dubrovníka roztočili motor dobrých zákaziek.

Srbská kráľovská rodina ocenila schopnosť mladého františkána kombinovať byzantské a západorománske stavebné prvky a postupy. Takzvaná palaiologovská renesancia, ktorá štartovala *in vita Viti*, už za Vitovho života, na rovnomennom byzantskom dvore, bola talianskym umeleckým impulzom priaznivo naklonená. Vitus mal dar naštapiť románsko-gotické elementy na konár balkánskeho umenia tak, aby v ňom pôsobili nenásilne a prirodzene, a nepotknúť sa pritom o trúchnivý kmeň eklekticismu.

Najvýznamnejším stavebným počinom kotorského mnícha bol srbský pravoslávny monastier Visoki Dečani. Vyrástol v náručí lesov pohoria Prokletije na „prekliatom“ a kontroverznom území Kosova. Kláštor, ktorý prežil politický pád Byzancie, takmer rozmetalo na prach dvadsiate a bohužiaľ aj dvadsiate prvé storočie. Počas *Grande Guerre* si na chrámových pokladoch „zgustla“ okupačná rakúsko-uhorská armáda a v jej stopách neskôr operovali krvavé košeľe fašistov.

Zimný obrázok dečanského monastiera. Mráz a chlad zbraní ohrozuje toto miesto aj vtedy, keď po snehu niet ani stopy.

Zdroj: commons.wikimedia.org

V polovici roka 1941 si albánski fašisti z hnutia Balli Kombëtar zobrali príklad z dávneho kráľa Nabuchodonozora, ničiteľa starozákonnej *Sancta Sanctorum*, a zaútočili na dečanský monastier. Talianska kráľovská armáda odpovedala vyslaním skupiny vojakov, aby pomohli brániť stáročia staré múry pred inváziou ľudských kobyliiek s polmesiacom na krídlach.

Najviac faciek v podobe bômb sa kláštoru dostalo v poslednom dvadsaťročí. Nebolo to tak dávno, keď pred bránami vysokodečanského areálu zadržali štyroch ozbrojených mužov. Pri prehliadke ich motorového vozidla sa našla munícia a extrémistické islamské tlačoviny. Incident sa odohral vo februári 2016. Srbský politik Dušan Kozarev niekoľko mesiacov pred týmito udalosťami upozorňoval verejnosť, že brány kláštora pomaľoval neznámy páchatel' proislamskými graffitmi, medzi ktorými dominoval nápis „Kalifát prichádza“.

Stavebné dielo Vita z Kotoru a stovák srbských majstrov tak patrí k najohrozenejším duchovným pamiatkam našej doby. Interiér a exteriér pravoslávnej svätyne nezaprie inšpiráciu Talianskom, neskororománske lomené oblúky sa tu snúbia s byzantskými ikonografickými stenopismi a tradičnou balkánskou ornamentikou. Historik Kovijanić sa však na stavebnú príspevok kotorského františkána pozerá triezvo a realisticky.

V donačnej listine mníšskeho sídla z roku 1330 sa meno latinského „protomajstra“ neuvádza, namiesto neho tu svietia miestni stavebníci Georgij (Juraj) s bratmi Dobroslavom a Nikolom, ktorí v Dečanoch postavili trapézu (refektár, jedáleň pre mníchov). Architektonické vedenie Fra Vita však mohlo byť zamlčané aj zámerne, keďže predmetnú listinu dal vyhotoviť srbský vladyka Danilo II. a ten mal na katolicizmus (v tomto regióne reprezentovaný najmä výbojnými cudzincami z Benátok) negatívny názor. Srbi ho neskôr kanonizovali a gloriolu svätosti umiestnili aj na ikonu fundátora kráľa Štefana Dečanského, ktorý financoval výstavbu celého monastického útočiska a našiel v ňom miesto svojho posledného odpočinku.

Katholikon (hlavný monastiersky chrám) zasvätený Kristovi Pantokratorovi (Vševládcovi) charakterizuje latinské *saxa loquuntur* (kamene rozprávajú). O túto reč kameňov sa opiera napríklad Branislav Pantelić, pre ktorého Visoki Dečani predstavuje posledný Boží prípitok z blahodarnej svadby románsko-byzantského ducha. Zamlčanie Vitovho mena v zakladajúcej listine z roku 1330 preto nijako neneguje františkánovo autorstvo, nakoľko jeho stavebný štýl je v prípade centrálného chrámu jasne čitateľný.

Portál hlavného chrámu vo Visoki Dečani je tancom západného umenia na byzantskom javisku.

Zdroj: flickr.com

Výstavba monastierskeho komplexu trvala osem rokov, posledný ornament na sarkofágu svätorečeného panovníka Štefana Dečanského však pribudol až v roku 1340. Konzervatívnosť východokresťanskej mentality ochránila kláštor pred neskoršími prestavbami a jeho čisté slohové línie môžeme obdivovať dodnes. Na steny tohto „Jeruzalema srbského národa“ sa bohužiaľ šplhajú bodliaky v podobe Mohamedových mečov, ale na každý bodliak existuje motyka.

Na mešitu bol svojho času transformovaný aj chrám Bogorodica Ljeviška v Prizrene v dnešnom Kosove. Mariánsku svätyňu zo začiatku 14. storočia rovnako postavil františkánsky opát Vitus, ktorého umelecká pečať je čitateľná vo Visoki Dečani a parciálne v jeho rodnom Kotore. Výstavbu chrámu s patrocinom Presvätej Bohorodičky si u talentovaného rehoľníka objednal orthodoxný kráľ Štefan Milutin. Svätostánok na mieste staršej byzantskej baziliky z 11. storočia vynikal freskovým zobrazením všeobecných koncilov, o ktoré sa dogmaticky opieral Východ i Západ s hrivou rozčesanou hrdzavým hrebeňom schizmy.

Vitus z Kotoru nasledoval odkaz serafínskeho stigmatika z Assisi, ktorý síce nie je súčasťou pravoslávneho kalendára, ale v časti východných kruhov sa teší úprimnej úcte. V rumunskej obci so slovanským názvom Drăgănescu v župe Giurgiu spieva svoju kamennú kantátu pravoslávny chrám s ikonografickým výtvarným programom z dielne Arsenia Bocu. Je otázkou času, kedy rumunské pravoslávie povýši tohto jeromonacha, ikonopisca, maliara, filozofa a duchovného učiteľa národa, ktorý zomrel v roku 1989 v povesti svätosti, na oltár Kristových svedkov. Je pozoruhodné, že pravoslávny *confessor* Arsenie Boca umiestnil ikonu svätého Františka z Assisi – *lapis angularis* spoločnej latinskej kultúry – priamo do oltárnej časti chrámu! Bocove fresky dokonca v časovom predstihu evokujú niektoré tradicionalisticky ladené mozaiky slovinského jezuitu Marka Ivana Rupnika. Realisticky stvárnená extatická tvár svätého Františka (zjavne inšpirovaná dramatismom El Greca) stráži spolu s postavami ranokresťanských mučeníkov pravoslávny prestol, na ktorom *pater* Arsenius kedysi slúžieval liturgie.

Oči ho prezrádzajú. Arsenie Boca – rumunský orthodoxný kňaz a mních, ktorý si ctí svätého Františka z Assisi.

Zdroj: Tetcu Mircea Rareș / commons.wikimedia.org

Il Poverello priťahoval rumunskú dušu evanjeliovým radikalizmom blízky učeniu púštnych otcov. Ešte v roku 1930 vyšla v Rumunsku dráma v piatich dejstvách s charakteristickým názvom *Sfântul Francisc*. Utkal ju na krosnách poézie historik európskeho renomé Nicolae Iorga, ktorý patrí medzi *umbre mărețe și glorioase* (veľkolepé tiene) na rumunskom národnom plátne osvetlenom lucernou samého Krista.

Kým záujem rumunského pravoslavia o ideály talianskych menších bratov personifikoval najmä *părinte*, teda duchovný otec Arsenie Boca (jeho prípadná kanonizácia zo strany Bukureštského patriarchátu by znamenala nepriamu, a predsa veľmi konkrétnu integráciu františkánskych kamienkov do mozaiky miestneho kresťanstva), srbský monastier Visoki Dečani je s františkánskou rodinou zviazaný priamo v osobe jeho hlavného architekta Vita z Kotoru.

Modlime sa, aby na príhovor svätého Františka bolo dečanské bratstvo oslobodené od hrozby militantného islamu a aby neustále spoznávalo a prehlbovalo svoje miesto v cirkevných dejinách ťažko skúšaného Balkánu.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/vitus-kotorsky-frantiskansky-stavitel-byzantskych-svatyn/>